

ABOUT EMOTION IN COMMUNICATION

Doina Mihaela Popa

Assoc. Prof., PhD., „Gheorghe Asachi” Technical University of Iași

Abstract: The analog language, that dominates artistic communication, was theorized by Palo Alto researchers in mid XX century. According to their studies, the concepts of digital language and analog language are largely corresponding to dichotomies such as: rational vs irrational, verbal vs nonverbal or conscious vs unconscious and are based on the theory of bilateral cerebral specialization. The right hemisphere fulfills functions defining artistic communication and specializes in the holistic perception of relationships, creativity and emotions; this hemisphere reconstitutes the structures (Gestalt) and represents our metonymic, metaphoric, musical, associative and synthetic understanding, also known as the analog communication hemisphere. For Carl Gustav Jung the analog or fantasy thinking is a relic of primitive thinking just as the myth is a relic of humanity's soul; the oniric thinking, the dream is the myth of the individual. Later, the French psychoanalyst Jacques Lacan will extend the Jungian theory, figuring the three essential registers of the triple node loop, where opening any one of them implies opening all. The imaginary register is, according to Lacan, the register of the feeling and its essence is simultaneously an intrasubjective and intersubjective projection.

Keywords: analog language, psychoanalysis, imaginary, artistic communication, conscious vs unconscious.

I. Limbajul analogic, dominant în comunicarea afectivă sau artistică, a fost teoretizat de cercetătorii Școlii de la Palo Alto, la mijlocul secolului XX. Conform studiilor lor, noțiunile de *limbaj digital*, *limbaj analogic* corespund, în linii generale, dihotomiilor: *rațional vs irațional*, *verbal vs nonverbal* sau *conștient vs inconștient* și se sprijină pe teoria specializării cerebrale bilaterale.

Această teorie, mai veche decât am crede, datează încă din 1844, când anatomistul englez Artur Wigan publica *The Duality of the Mind*, carte în care, cu mijloacele și dotările tehnico-medicale modeste ale epocii, demonstrează bilateralizarea funcționării mentale și specializarea diferită a celor două emisfere cerebrale. Teoria mai nouă lui Paul Watzlawick (*Nos deux cerveaux in Le langage du changement*, Paris, Seuil, 1980) reia ideile lui Wigan și emite ipoteza emisferei stângi ca *emisferă dominantă*, sediu al reprezentărilor logice, semantice și fonetice, responsabilă cu procesarea analitică a informațiilor, sediu al limbajului, gândirii, lecturii, scrierii, calculului, într-un cuvânt, al *comunicării de tip digital*, complementar celui situat pe emisfera cerebrală dreaptă, unde este localizat limbajul analogic :

În termeni psihanalitici, funcțiile emisferei stângi corespund mai mult sau mai puțin la ceea ce poartă numele de procese secundare. Ea este, de asemenea, la originea predominanței mâinii drepte, contralaterale, ceea ce face ca mâna stângă să dețină doar rol de asistență. Această specializare face ca, de aici, să plece riscul de a nu vedea decât copacii, în detrimentul pădurii. Leziunile emisferei stângi antrenează

handicapuri la nivelul dicției, scrisului, calculului, judecării și raționamentului. Complicații surprinzătoare apar adesea; astfel, în urma unei emisferotomii stângi totale, un pacient poate să cânte cuvintele unui cântec, dar se dovedește incapabil să utilizeze termenii separat, în afara contextului cântecului. (Watzlawick, 1980, p.30)

Funcțiile complementare, cele care definesc comunicarea de tip artistic, emoțional, sunt îndeplinite de emisfera dreaptă, specializată în ceea ce Watzlawick numește "perceperea holistică a relațiilor"; ea reconstituie astfel structurile (*Gestalt*) și reprezintă sediul înțelegerii metonimice, metaforice, muzicale, asociative, intuitive și sintetice, fiind emisfera *comunicării analogice* :

Limbaajul emisferei drepte este arhaic și puțin dezvoltat, ceea ce face ca aceasta emisferă să fie ades calificată ca "silențioasă". Ea nu dispune de prepoziții și, de fapt, de nici unul dintre elementele gramaticale, sintactice și semantice ale emisferei stângi. Emisfera dreaptă are tendința de a se sprijini pe asociații de sunete și pe confuziile între sensul literal și cel metaforic; este înclinată să utilizeze condensările, cuvintele confuze, ambiguitățile, calambururile și alte jocuri de cuvinte, adică toate acele forme lingvistice asociate curent în psihopatologia schizofreniei. Este fără îndoială că această emisferă dreaptă este ceacare furnizează răspunsul global la testul Rorschach. (Idem, p.34)

Paul Watzlawick oferă, astfel, indirect, o explicație plauzibilă memorabilului pasaj proustian al *madeleinei*, și, implicit, a comunicării artistice, emoționale:

*Percepțiile olfactive joacă un rol foarte mare în reconstrucția și reînvierea mentală a scenelor trecutului în totalitatea lor. Această caracteristică a emisferei drepte răspunde principiului **pars pro toto** care corespunde identificării unei totalități pornind de la unul dintre elementele sale. (Ibidem, p. 35)*

Cu mult înaintea acestor teorii, Aristotel însuși remarcă nu doar complementaritatea suflet/rațiune, ci și prevalența celui dintâi în „aprofundarea adevărului”, chiar din primele rânduri ale tratatului său, *De Anima* :

Dacă prețuim știința printre îndeletnicirile frumoase și respectate, pe una mai mult decât alta, fie pentru exactitudinea ei, fie că este printre preocupările mai alese și mai admirate, atunci din ambele considerații, pe drept cuvânt se cadesă situăm cercetarea despre suflet printre cele mai de seamă. Cunoașterea lui pare de altfel să contribuie în mare măsură la aprofundarea adevărului în întregul său... (Aristotel, 1996, p.5)

Celor două emisfere le corespund, așadar, două limbaje distincte, două polarități simetrice în procesele de *emitere și de recepție a mesajelor*: limbajul digital și limbajul analogic, sau rațiunea și intuiția. Primul este utilizat în construcția și scrierea frazelor, în elaborarea analitică a definițiilor, în detalierea logică, explicativă și interpretativă, de exemplu, chiar acum, când redactăm aceste rânduri. Celălalt, este limbajul viselor noastre, al emoției, intuiției (care operează tocmai prin *analogie*), al receptării/creației artistice și al metaforei. Îl putem numi și limbaj *figurat, simbolic*, în dihotomie cu primul, numit și *propriu, concret sau exact*.

II. Actuala teorie paloaltistă a polarității gândirii nu este o achiziție recentă: traversând istoria, arta, religia și filosofia, opoziția dintre rațiune și simțire, gândire și sentiment, minte și suflet vine de foarte departe. De la Platon și mitul peșterii sale (*lumină vs umbră*), până la topica freudiana a unui *conștient* opus ireconciliabil *inconștientului*, ființa umană a fost constant sfâșiată între *paradis* și *infern*, între *cumințenie* și *păcat*. Existența simultană a celor două limbaje dovedește faptul că ele sunt necesare pentru a pune în evidență două imagini ale lumii foarte diferite, imagini nu numai reflectate, recepționate, cât și create, expediate. Această bipolaritate este invocată și de Jung prin opoziția *animus/anima*, procentul de *masculinitate/feminitate* pe care acesta îl detectează în limbajul diurn sau oniric al pacienților analizați fiind întotdeauna suprapus altor dihotomii fundamentale: pământ/apă, viață / moarte, sus / jos; în *Simboluri ale transformării*, psihologul pune față în față *gândirea științifică* și *gândirea simbolică*, căutând în acest impact explicația psihologică a apariției fenomenului religios:

Ar trebui creată o nouă fundamentare a realității simbolice, și anume o fundamentare care să nu se adreseze numai sentimentului, ci și intelectului. Dar aceasta se poate petrece numai dacă ne gândim, retrospectiv, ce s-a întâmplat pentru ca omenirea să simtă nevoia neverosimilității mesajelor religioase și ce trebuie să însemne faptul că existenței lumii perceptibile senzorial și tagibile i-a fost suprardonată o spirituală atât de diferit constituită. (Jung, 1999, p. 70)

Convertirea universală a conștiinței înspre partea *masculină, cerebrală*– scrie Jung în *Psihologie și alchimie*- este compensată prin aspectul *feminin, intuitiv și irațional* al inconștientului:

În anumite religii pre-creștine apare o diferențiere a masculinului sub forma specificării tată/fiu, transformare care va dobândi apoi, în creștinism, o semnificație majoră. Dacă inconștientul ar fi fost doar complementar, atunci ar fi însoțit această transformare a conștiinței prin scoaterea în evidență a mamei și a fiicei, pentru care există materialul necesar în cadrul mitului Demeter/Persefona. El (...) s-a dovedit însă nu complementar, ci compensator. (Jung, 1998, p. 54)

Jung focalizează dihotomia : *comunicare digitală/ comunicare analogică*, prin grila altei opoziții: *prezent/trecut*; pătrunzând în *tunelul* subteran dintre *individual* și *ancestral*, el recunoaște, laolaltă cu Freud, că unul din nenumăratele nume ale acestei căi de acces este *Complexul lui Oedip*. Fantoma incestului care bântuie, afirmă părintele psihanalizei (Freud, 2000, pp.221-291), copilăria oricărui dintre noi, după ce a bântuit cândva însăși copilăria omenirii, trece într-una, încolo și înapoi, prin acest tunel întunecat și inavuabil, între conștient și inconștient, între noi și preistorie, între *cunoașterea obiectivă* și *cunoașterea subiectivă*. Șocul produs de revelația faptului că un conflict individual actual este rădăcina subiectului unei coplesitoare tragedii antice se poate compara, în viziunea autorului, cu impresia stranie resimțită atunci când descoperi o relicvă preistorică într-un muzeu adăpostit de aglomerația zgomotoasă vreunei metropole moderne. Tentația gândirii logice, raționale, *digitale* este de a o respinge, de a o reprima pe cea simbolică, *analogică*; însă – afirmă Jung - în lupta dintre conștient și inconștient învinge aproape întotdeauna cel din urmă:

Dar dacă reușim să facem deosebirea între cunoașterea obiectivă și aprecierile sentimentale, atunci prăpastia care desparte epoca noastră de antichitate este traversată și constatăm cu uimire că Oedip e totuși viu.(...) Astfel se deschide o cale fără precedent spre înțelegerea spiritului antic, calea unei compasiuni interioare pe de o parte și a înțelegerii intelectuale, pe de altă parte. În mod indirect, prin temeliile îngropate ale propriului nostru suflet, noi punem stăpânire pe sensul viu al culturii antice, dobândind chiar prin acesta acel punct stabil în afara sferei noastre proprii, punct din care să devină posibilă înțelegerea obiectivă a cursului ei (s.n.). (Jung, 1999, p.16)

Autor al conceptului de *inconștient colectiv*, Carl Gustav Jung îl teoretizează în detaliu în două dintre lucrările sale: *Despre arhetipurile inconștientului colectiv (1934)*, *Conceptul de inconștient colectiv (1936)*, diferențiindu-l, din start, de *inconștientul individual* freudian, structură distinctă a aparatului psihic tripartit. Limitat, inițial, la desemnarea conținuturilor refulate sau uitate... conceptul de *inconștient* este extins de către Jung și polarizat în *inconștientul personal*, și cel *colectiv*, sprijinit pe un strat mai adânc, care nu mai provine din experiența personală, ci este înnăscut, transpersonal, universal, adică în opoziție cu psihismul individual (...) și formează baza psihică de natură suprapersonală, prezentă în fiecare individ.

C.G. Jung își definește noul concept prin conținutul acestuia: spre deosebire de *inconștientul personal*, sediu al dorințelor și pulsioniilor refulate, dominat de *complexele afective*, pe care le deosebeste de *imago*, recunoscând, însă înrudirea lor conceptuală: “*amandouă au legătura cu același domeniu: relațiile copilului cu mediul său familial și social. Dar, în timp ce complexul desemnează efectul ansamblului situației interpersonale asupra subiectului, imago-ul desemnează o urmă imaginată a unuia sau altuia dintre participanții la aceasta situație*” și este reprezentat de “*ansamblul conținuturilor nonprezente în câmpul actual al conștiinței*”, conținutul *inconștientului colectiv* este format cu precădere din *arhetipuri*, descrise de Jung ca “*tipuri arhaice sau originare*”, “*imagini universale existente din vremurile străvechi*”, traduse prin mituri, basme, legende:

...alături de conștiință, care are o natură pe deplin personală și pe care o considerăm – chiar atunci când îi anexăm ca pe un apendice inconștientul personal – ca fiind singurul sistem psihic, există un al doilea sistem psihic, a cărui natură este colectivă, nonpersonală. Inconștientul colectiv nu se formează pe parcursul vieții individului, ci este moștenit. (Jung, 2003, p.54)

În capitolul intitulat chiar “Despre cele două feluri de gândire”, Jung admite diferența netă dintre *gândirea orientată, realistă*, exprimată prin *cuvinte* și îndreptată spre exterior, spre lumea din afară, și *gândirea fantezistă*, cea a viselor sau a reveriilor:

Avem deci două feluri de gândire: gândirea orientată și visarea (reveria) sau fantazarea. Cea dintâi trudește pentru comunicare cu elemente lingvistice, cere efort și este obositoare; cea de-a doua însă operează facil, spontan am zice, cu conținuturi deja prezente, condusă de motive inconștiente. Cea dintâi procură noi cuceriri, adaptare, imită realitatea și încearcă să și acționeze asupra ei. Cea din urmă, din contră, întoarce spatele realității. (Jung, 1998, pp.27-28)

Pentru Jung, gândirea *fantezistă* este o relicvă, un rest al gândirii primitive, așa cum mituleste o rămășiță din viața sufletească a umanității; gândirea onirică, visul este "*mitul individului*", în acest sens Jung scrie, citându-l direct pe Nietzsche:

Din aceste procese putem deduce cât de târziu s-a dezvoltat gândirea logică mai ascuțită, înțelegerea riguroasă a cauzei și efectului, în condițiile în care funcțiunile rațiunii și inteligenței noastre mai recurg încă regresiv și involuntar la acele forme dejudecată primitive și noi trăim aproape jumătate din viața noastră în această stare. (Jung, 1998, p.32)

Alfred Binet, în *L'Âme et le corps*, analizează ipoteza unei „inconștiențe a conștientului” și limitele acestei dizolvări :

*Dacă ne lăsăm călăuziți de conceptul de separabilitate, observăm acum că am epuizat întreaga serie de probleme posibile, deoarece am examinat toate separările posibile între conștiință și obiectul său; dacă însă ne servim de un alt concept, acela de inconștiență, putem merge mai departe și ne putem pune o problemă nouă: **poate conștiința să devină inconștientă?** (s.n.). (Binet, 1996 p. 96)*

Ulterior, psihanalistul francez Jacques Lacan reia teoria junghiană, figurând cele trei registre esențiale ale câmpului psihanalitic - *real, simbolic, imaginar* -, prin metafora vizuală a celor triple bucle de noduri: desfacerea oricărui dintre ele atrăgând desfacerea celorlalte două. Registrul imaginarului este, după cum afirmă Lacan, registrul sentimentului, iar esența acestuia, una ambivalentă: ea este, simultan, o proiecție *intrasubiectivă* (descriind raportul narcisic al subiectului cu propriul său eul) și *intersubiectivă* (descriind o relație duală, sprijinită pe imaginea unui semen și pe relația de atracție sau adversivitate față de acesta). Aceasta concepție a lui Lacan asupra imaginarului va influența orientările cercetărilor ulterioare, ducând, în 1964, la apariția noțiunii de "*imaginar grupal*" sau *colectiv*, introdusă de Didier Anzieu, conform căreia "*în orice situație de grup, o reprezentare subînțeleasă este comună mai multor participanți: nu există grup fără imaginar*" (Doron, R., Parot, F. 1999, p. 385). Structural, "*imaginarul grupal*" pare să reunească atât trăsăturile "*inconștientului colectiv*" junghian, populat de *arhetipuri*, cât și cele ale *reprezentărilor sociale*, teoretizate de S. Moscovici, fiind o componentă a mentalității de grup și sprijinindu-se pe câteva direcții comune de cercetare a conceptului de *grup*: a) ca obiect al unor reprezentări imaginare (fantasme, imagini etc.); b) ca arhitectură comună de imagini interne, angoase și emoții colective; c) ca loc de emergență și de manifestare a imaginilor inconștiente raportate la originea grupului, la scopurile sale, la relațiile dintre membrii săi.

Concluzii Analizând argumentele invocate de autori atât de diferiți - filosofi, psihologi, lingviști - putem spune că *bilateralizarea emisferică*, având drept consecință dezvoltarea celor două tipuri de limbaj: *digital vs analogic*, este rezultatul acțiunii constante a celui mai dramatic și mai constructiv antagonism care a marcat vreodată ființa umană: opoziția dintre *cultură și natură*. În prezentarea generală pe care o face în *La nouvelle communication*, Yves Winkin subliniază contribuțiile incontestabile aduse de către membrii *Colegiului*, reuniți cu entuziasm într-un "*spațiu*" intelectual comun. Pentru toți acești autori - Bateson, Weakland, Watzlawick, Jackson, Beavin, Birdwhistell, Schefflen, Hall, Mead, Goffman, Haley, Satir sau Ruesch - comunicarea reprezintă un proces social permanent, implicând totalitatea comportamentelor umane: *vorbire*,

privire, gest, mimică, spațiu interindividual etc; dihotomia *verbal vs non verbal* este denunțată ca perimată: *comunicarea este un tot unitar*. Verbale sau nu, componentele mesajului încetează să dețină un *sens* intrinsec: semnificația capătă o formă definită numai în *contextul* ansamblului modurilor de comunicare, la rândul lui raportat la contextul extins al interacțiunii.

Imaginea metaforică a *partiturii invizibile* – emblematică pentru *Colegiul* însuși, prin unitatea în diversitate pe care o relevă - trimite, până la urmă, la postulatul lor fundamental, cel al unei *gramatici comportamentale* intuitive, comune, universal utilizabile în schimburile interindividuale. Revenind la Aristotel și la primul tratat de psihologie al lumii, chiar dihotomia *anima vs entelehia* pare să se estompeze, deoarece „sufletul este cauză și principiu al corpului viu” :

Căci și ca punct de pornire al imboldului mișcării și ca scop al acestei mișcări și ca substanță formală a corpurilor însuflețite, sufletul este cauza. Că el e cauza de existență ca substanță formală, e evident. (...) Apoi el este rațiunea de a fi sau entelehia a tot ce există ca potență. Așadar, devine limpede că sufletul este cauză și totodată scop final.”
(Aristotel, 1996, p. 37)

BIBLIOGRAPHY

- Aristotel, *Despre suflet*, Oradea, Editura Aion, 1996.
 Binet, A., *Sufletul și corpul*, București, Ed. IRI, 1996.
 Doron, R., Parot, F., *Dicționar de psihologie*, București, Ed. Humanitas, 1999.
 Freud, S., *Totem și tabuîn Opere*, vol. 4, Buc., Ed. Trei, 2000.
 Jung, C.G., *Arhetipurile și inconștientul colectiv*, București, Ed. Trei, 2003.
 Jung, C. G., *Psihologie și alchimie*, București, Ed. Teora, 1998.
 Jung, C. G., *Simboluri ale transformării*, Buc., Ed. Universitas, 1999.
 Rorschach, H., *Manual de psihodiagnostic*, București, Ed. Trei, 2000.
 Thomă, H., Kächele, H., *Tratat de psihanaliză contemporană*, București, Ed. Trei, 1999.
 Watzlawick, P., *Le langage du changement*, Paris, Ed. du Seuil, 1980.
 Watzlawick, Paul et al., *Une logique de la communication*, Paris, Ed. du Seuil, 1979.